

Národní parky ve světě

různá podoba, ale stejný cíl

František Pelc a Jan Plesník

Chráněná území zaujímal v roce 2010 více než 17 milionů km² souše, tedy rozlohu Evropy a Austrálie dohromady (BERTZKY *et al.* 2012) a podle některých názorů jde o plošně nejrozšířenější typ využití souše vůbec (KAREIVA & MARVIER 2011). Národní park se stal natolik známou kategorií chráněných území, že si část veřejnosti ztotožňuje chráněné území právě s ním. Současně jde o jednu z nejvíce diskutovaných a nejproblematictějších běžných kategorií. V následujících řádcích se pokusíme přiblížit dosavadní vývoj národních parků ve světě a zhodnotit jejich význam pro péči o přírodní a krajinné dědictví jako jednoho z předpokladů naší existence.

Americké versus evropské pojetí národního parku

Březen 1872, kdy na návrh Kongresu Spojených států podepsal prezident Ulysses S. Grant zákon o zřízení Yellowstonekého národního parku, bývá oprávněně považován za přelom v územní ochraně přírody ve světě. Na rozdíl od všeobecně rozšířené představy byl vyhlášen nikoli pro ochranu flóry a fauny, ale unikátních geomorfologických jevů, zejména gejzírů, a pro potěchu Američanů, kteří jej od samého začátku mohli využívat pro zábavu a rekreaci. Ostatně tomu odpovídá i název kategorie – park určený americkému lidu. V Evropě do té doby nejčastěji používaný termín *rezervace* byl již vymezen pro indiánské obyvatelstvo, nyní označované jako první národy. Po skončení indiánských válek byli původní obyvatelé z národního parku vystěhováni. Obdobný model národního parku jako rozsáhlého území bez zonace, s téměř neomezeným přístupem turistů a co nejmenším osídlením lidmi se uplatnil a uplatňuje v mnoha místech světa, zejména v Africe, Latinské Americe a Austrálii (STERLING

Většina japonských národních parků je řazena do kategorie V, i když mnohé mají dobře zachovanou přírodu. Uvedený přístup zdůrazňuje jejich kulturní a náboženský význam. Na snímku část kaldery v Národním parku Aso-Kudžú.

Foto Jan Plesník

2002). První národní park v USA, zřízený také na ochranu planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, byl až národní park Everglades, vyhlášený v roce 1947.

Rovněž v Evropě vznikly první národní parky v člověkem poměrně málo osídleném prostředí – ve Švédsku v roce 1909 (EEA 2012). Nicméně zejména na našem kontinentě se později začal při vyhlašování národních parků uplatňovat poněkud jiný přístup: Může jít o rozlohou menší území, v němž je návštěvnost regulována a kde je obvykle hlavním důvodem ochrany živá složka ekosystémů (*biota*). V průběhu II. světového kongresu národních parků, který se uskutečnil právě v Yellowstone národním parku u příležitosti 100. výročí jeho založení, byly Mezinárodní unií ochrany přírody (*International Union for Conservation of Nature, IUCN*) navrženy tak přísné podmínky pro zařazení chráněného území do kategorie národních parků, že by je nemohla splnit žádná evropská země se silně pozměněnou krajinou a hustým osídlením. Pro odpor řady evropských zemí IUCN nakonec toto „severoamerické“ chápání národního parku neprosadila.

Zejména od 50. let 20. století byly v souladu se zákonodárstvím příslušných států na všech kontinentech s výjimkou Antarktidy vyhlášeny tisíce národních parků.

Národní park jako kategorie klasifikace chráněných území

Zřizování chráněných území v různých částech světa vytvořilo doslova přehřší nejrozličnějších kategorií územní ochrany, často s bizarními názvy. Jen Společná databáze vyhlášených území v Evropě (*Common Database of Declared Areas, CDDA*) zahrnuje 685 národních kategorií územní ochrany používaných v 39 evropských zemích (EEA I. c.). Navíc se stejně pojmenovaná

Na téměř 3 000 km² chrání národní park Tarangire ležící na severu Tanzanie dobře zachovanou část africké divočiny oživenou četnými velkými savci.

Foto František Pelc

kategorie chráněného území může v jednotlivých zemích významně lišit, a to nejen stavem přírodního prostředí, ale i péčí o ně. Národní park v USA nebo Austrálii nemůžeme v tomto ohledu dost dobře srovnávat s národním parkem v Nizozemsku.

Po více než patnáctileté, místy vzrušené diskusi přijala IUCN v roce 1994 zásady kategorizace chráněných území založené na péči (managementu) o ně, které měly mj. umožnit rozumné a co nejobektivnější porovnání mezi státy a částmi světa (IUCN 1994, český překlad MŽP 2001). Rozhodující charakteristikou, sloužící k třídění chráněných území do šesti kategorií, se tak nestal žádný rys související s přírodovědeckou, společenskou, kulturní či ekonomickou hodnotou, ale pře-

vládající způsob péče o přírodu v příslušném chráněném území. Navržený přístup nevyplývá ze žádných mezinárodních úmluv na ochranu přírody, takže jeho používání zůstává veskrze dobrovolné. Přestože cílem kategorizace navržené IUCN bylo přiřadit určitému chráněnému území mezinárodně uznávanou kategorii, zdála se některým státům natolik rozumná, že ji zařadily v celé nebo jen v málo pozměněné podobě do své legislativy (DILLON 2004). K aplikaci kategorií IUCN vyzvala smluvní strany, další vlády a mezinárodní organizace také Úmluva o biologické rozmanitosti (UNEP 2008). I přes oprávněnou kritiku (BOITANI *et al.* 2010, LEROUX *et al.* 2010) zůstávají kategorie IUCN nejužívanějším mezinárodním standardem pro klasifikaci chráněných území.

Tabulka 1 Počet chráněných území ve světě podle kategorií IUCN (počet a % z celkového počtu) ve světě a v Evropě k 15. 3. 2013 (IUCN & UNEP 2013)

kategorie IUCN	svět	Evropa	cíl ochrany
Ia přísná přírodní rezervace	9 012 (7,7)	4 184 (5,9)	ochrana v zájmu vědy
Ib území divoké přírody	3 013 (2,6)	1 348 (1,9)	ochrana divočiny
II národní park	4 807 (4,2)	440 (0,6)	ochrana ekosystémů a rekreace
III přírodní památka nebo prvek	20 988 (18,0)	15 759 (22,2)	ochrana specifických přírodních jevů
IV území pro péči o stanoviště/druhy	47 807 (41,0)	36 058 (50,8)	ochrana zásahy člověka
V chráněná krajina/mořská oblast	25 863 (22,2)	11 969 (16,9)	ochrana krajiny a mořského prostředí a rekreace
VI chráněné území s udržitelným využíváním zdrojů	4 965 (4,3)	1 224 (1,7)	udržitelné využívání přírodních ekosystémů
celkem	116 535 (100,0)	70 982 (100,00)	

Národní park je, když...

Snaha revidovat na základě zkušeností z praxe i nových teoretických východisek existující kategorizaci chráněných území na jedné straně a příliš nehýbat jedinými mezinárodními standardy na straně druhé vyústila v kompromis, představený na IV. světovém kongresu ochrany přírody, který se uskutečnil v říjnu 2008 v Barceloně. Podle něj chápeme národní park, zařazený do kategorie II, jako velké přírodní nebo přírodě blízké území ponechané ochraně velkoplošných ekologických procesů spolu se souborem druhů a ekosystémů typických pro dané území. Z hlediska životního prostředí a kultury poskytuje oblast příležitosti pro duchovní, vědeckou, výchovně vzdělávací a rekreační činnost (DUDLEY 2008, český překlad EUROPARC ČESKÁ REPUBLIKA 2012, cf. HOŠEK 2013). Ačkoliv národní parky vznikají v různých částech světa již více než 140 let, jen 4,2% chráněných území, kterým jejich správci přiřadili jednu z kategorií IUCN a jež se staly součástí Světové databanky chráněných území (*World Database on Protected Areas, WDPA*), bylo v březnu 2013 hodnoceno v kategorii II, tedy národní park. V Evropě je tento podíl ještě nižší a dosahuje pouze 0,6% všech chráněných území zařazených do WDPA z našeho kontinentu (tab. 1). Právě národní parky kategorie II zabírají téměř 13% celkové plochy chráněných území Evropy, přičemž některé státy, jako jsou Finsko či Španělsko, zatím značnou část chráněných území do kategorií IUCN vůbec nezařadily (EEA I.c.).

Historicky podmíněnou rozmanitost národních parků ještě zvyšuje různorodost politických, právních, hospodářských, společenských a kulturních podmínek, v nichž ochrana přírody v jednotlivých zemích či jejich regionech působí. Zmiňované skutečnosti odpovídá široká škála péče o národní park. Proto nepřekvapí, že národní parky najdeme ve všech kategoriích IUCN (cf. tab. 2). V krajním případě dokonce existují národní parky, které vůbec nejsou chráněnými územími. Zejména rozlohou větší území s vymezenými zónami mohou patřit hned do několika kategorií současně, protože se jejich části významně odlišují způsoby péče o ně (DUDLEY I.c.).

Pořadové číslo přiřazené jednotlivým kategoriím není odrazem jejich významu: Pro ochranu přírody a krajiny a udržitelný rozvoj jsou zapotřebí všechny kategorie. IUCN proto doporučuje státům, aby nejprve vytvořily soustavu chráněných území, která splňují jejich vlastní cíle ochrany přírodního a kulturního dědictví, a teprve poté jim přiřazovaly některé nebo všechny kategorie (DUDLEY I.c. – viz rámeček). Kategorie IUCN nejsou školními známkami ani hodnocením, jak úspěšně si ochrana přírody vede v příslušném území. Jde o veřejné prohlášení o tom, jak o něj hodlá pečovat. Nic více, ale také nic méně.

Velikost chráněných území nesoucíh název národní park je různorodá, od několika hektarů až po tisíce čtverečních kilometrů. Území by mělo pokrývat uceleně nebo reprezentativně konkrétní významný přírodní

Národní parky jako vůle a představa

V praxi nezdědka dochází k nesprávnému výkladu jednotlivých kategorií IUCN. Způsobuje to domněnka, že do čím nižší kategorie chráněné území spadá, tím lépe o ně pečujeme. Nizozemská státní správa a samospráva zařadily – bezpochyby s nejlepšími úmysly – všechny národní parky v zemi do kategorie II. Snaží se tak vyjít vstříc návštěvníkům, kteří stále častěji hledají co nejméně narušenou přírodu – divočinu. Naopak dvě třetiny japonských národních parků jsou klasifikovány jako kategorie V, přestože mnohé z nich hravě splňují nároky na kategorii II. Úřady země vycházejícího slunce chtějí zdůraznit, že pro tamější obyvatele mají některé národní parky nejen přírodovědecký, ale i kulturní a náboženský význam.

Estonská vláda naopak do kategorie II nezařadila žádný národní park. Na druhou stranu plochy, které jiné země běžně hodnotí jako kategorie II, klasifikují v této pobaltské zemi jako přísné přírodní rezervace (kategorie Ia) či území divoké přírody (kategorie Ib).

a krajinný fenomén. Nejedná se o pravidlo, ale plocha standardních národních parků zpravidla dosahuje sto a více čtverečních kilometrů. U příležitosti 50. výročí vzniku KRNP jsme připravili přehled vybraných rozsáhlejších národních parků (viz tabulka 3).

Tabulka 2 Příklady národních parků v různých kategoriích IUCN (Dudley 2008, Plesník 2012)

kategorie IUCN	národní park
Ia	Švýcarský národní park (Švýcarsko) Eyreovo jezero (Austrálie)
Ib	Everglades (USA) Budawang (Austrálie)
II	Bělověžský národní park/národní park Bělověžský prales (Polsko/Bělorusko) Cairngorms (Velká Británie) Tatranský národní park (Slovensko/Polsko) Iguazú/Iguaçu (Argentina/Brazílie) Yellowstonký národní park (USA)
III	Yozgat Camligi (Turecko) Viktoriiny vodopády (Zimbabwe)
IV	Vitoša (Bulharsko) Pallas Ounastunturi (Finsko)
V	Nový les/New Forest National Park (Velká Británie) Fudži-Hakone-Izu (Japonsko)
VI	Ethniko Ygrotopiko Parko Deltra Evrou (Řecko) Expedition (Austrálie)
celkem	116 535 (100,0)

Národní park Everglades na jihu amerického státu Florida představuje zachovanou subtropickou přírodu, takže patří mezi oblíbené cíle četných turistů. Na snímku návštěvnícká trasa Anhinga Trail

Foto Jan Plesník

Tabulka 3 Přehled vybraných národních parků ve světě

název národního parku	plocha v km²	země/kontinent	rok vyhlášení
Severní Grónsko	927 000	Dánsko-Grónsko/Severní Amerika	1974
Mořský park Velký korálový útes	345 000	Australský svaz/Austrálie	1978
Wrangell-St.Elias	53 321	USA/Severní Amerika	1980
Namib-Naukluft	49 700	Namibie/Afrika	1979
Wood Bufalo/Lesního bizona	44 800	Kanada/Severní Amerika	1922
Přeshraniční park Kgalagadi	37 000	Botswana a JAR/Afrika	1921/2000
Bernarda O'Higinse	35 259	Chile/Jižní Amerika	1969
Přeshraniční park Limpopo	35 000	JAR, Mosambik a Zimbabwe/Afrika	1926 a 2001
Brána Arktidy	34 287	USA/Severní Amerika	1980
Tumucumaque	38 874	Brazílie/Jižní Amerika	2002
Canaima	33 000	Venezuela/Jižní Amerika	1962
Jaú	22 700	Brazílie/Jižní Amerika	1980
Salonga	33 000	Kongo/Afrika	1970
Jižní	33 000	Jižní Súdán/Afrika	1937
Gobi Gurvansaikhan	27 000	Mongolsko/Asie	2000
Lorentzův	25 000	Indonésie/Austrálie	1997
Boma	22 800	Jižní Súdán/Afrika	1986
Kafue	22 400	Zambie/Afrika	1950
Etoša	22 000	Namibie/Afrika	1907
Tsavo-Mkomazi	24 300	Keňa a Tanzanie/Afrika	1964 a 2008
Guayanský	20 300	Francouzská Guayana/Jižní Amerika	2007
Ruaha	20 200	Tanzanie/Afrika	1964 a 2009
Kakadu	19 800	Australský svaz/Austrálie	1981
Jugyd Va	18 917	Rusko/Evropa	2009
Denali	19 120	USA/Severní Amerika	1917
Serengeti – národní rezervace Masai Mara	16 200	Tanzanie a Keňa/Afrika	1981
Manu	15 328	Peru/Jižní Amerika	1987
Hwange	14 600	Zimbabwe/Afrika	1961
Kerinci Seblat	13 750	Indonésie/Asie	1999
Eyreovo jezero	13 500	Australský svaz/Austrálie	1985
Karlamilyi	12 800	Australský svaz/Austrálie	1970
Fiordlandský	12 500	Nový Zéland/Austrálie	1952
Jihovýchodní Island	12 000	Island/Evropa	2008
Tasmanská divočina/3NP	12 000	Australský svaz/Austrálie	1955
Čobe	11 700	Botswana/Afrika	1967
Comoe	11 500	Pobřeží slonoviny/Afrika	1968
Niokolo-Koba	9 130	Senegal/Afrika	1969
Jižní Luangwa	9 050	Zambie/Afrika	1972
Stora Sjöfallet, Sarek, Padjelanta	5 230	Švédsko/Evropa	1909 a 1962
Vodlozerský	4 683	Rusko/Evropa	1991
Khao Yai a Thap Lan	4 400	Thajsko/Asie	1962
Severní Luangwa	4 635	Zambie/Afrika	1972
Hardangervidda	3 422	Norsko/Evropa	1981
Šlesvicko-holštýnské wattové moře	4 400	SRN/Evropa	1985
Kaeng Krachan	2 914	Thajsko/Asie	1981
Lemmenjoki	2 850	Finsko/Evropa	1956
Urho Kekkonena	2 550	Finsko/Evropa	1983
Yellowstonský	8 983	USA/Severní Amerika	1872
Vysoké Taury	1 834	Rakousko/Evropa	1971–1992
Šumava a Bavorský les	920	ČR a SRN/Evropa	1991 a 1970

Co mají národní parky společné

I přes neobyčejnou různorodost týkající se velikosti, právní úpravy, vlastnických vztahů, míry zachovanosti přírody a způsobu péče o ni mají národní parky ve světě až na výjimky jediného společného jmenovatele: Představují z pohledu daného státu ukázkou jeho nejceněnějšího přírodního a krajinného dědictví, které by mělo být zachováno i do budoucna. Národní parky proto bývají ve velké části světa chápány jako výkladní skříň přírody a péče o ni celostátní, regionální a místní státní ochranou přírody. Zejména v hospodářsky marginálních oblastech a rozvojových zemích jsou významné i pro rozvoj regionální nebo celostátní ekonomiky.

Globální soustava národních parků pak reprezentuje jeden z důležitých nástrojů zachování biologické rozmanitosti na všech základních úrovních a významně podporuje schopnost ekosystémů poskytovat lidem služby, na nichž jsme více závislí, než si dokážeme připustit.

František Pelc je ředitelem AOPK ČR, Jan Plesník pracuje na ředitelství AOPK ČR jako poradce

LITERATURA

BERTZKY B., CORRIGAN C., KERNSEY J., KENNEY S., RAVILION S., BESANÇON Ch. & BURGESS N. (2012): Protected Planet Report 2012: Tracking progress towards global targets for protected areas. IUCN Gland, Switzerland and UNEP-WCMC Cambridge, U.K., 67 pp. – BOITANI L., COWLING R. M., DUBLIN H. T., MACE G., PARISH J., POSSINGHAM H. P. et al. (2008): Change the IUCN (International Union for Conservation of Nature) protected area categories to reflect biodiversity outcomes. PLoS Biology 6: 436-438.

Podrobná mapa informuje v Aviemore návštěvníky národního parku Cairngorms (kategorie II) o krásách stejnojmenných skotských hor.
Foto Jan Plesník

– DILLON B. (2004): The use of the categories in national and international legislation and policy. Parks 14 (3): 15-22. – DUDLEY N. ed. (2008): Guidelines for applying protected area management categories. IUCN Gland, Switzerland, 86 pp. – EEA (2012): Protected areas in Europe – An overview. Publ. Office of the European Union Luxembourg, 130 pp. – EUROPARC ČESKÁ REPUBLIKA (2012): Zásady pro používání managementových kategorií chráněných území. Národní sekce EUROPARC Česká republika Praha, 94 pp. – HOŠEK M. (2013): Kdy je národní park národním parkem? Světová kategorizace chráněných území v tuzemské praxi. Ochrana přírody 68 (2): 25-28. – IUCN (1994): Guidelines for protected area management categories. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K., 261 pp. + x. – IUCN & UNEP (2013): The World Database on Protected Areas. UNEP-WCMC Cambridge, U.K. <http://www.protectedplanet.net>. – KAREIVA P. & MARVIER M. (2011): Conservation science. Balancing the needs of people and nature. Roberts and Co. Greenwood Village,

CO, 545 pp. – LEROUX S. J., KRAWCHUK M. A., SCHMEGELOW F. et al. (2010): Global protected areas and IUCN designations: Do the categories match the conditions? Biol. Conserv. 143: 609-616. – MŽP (2001): Zásady pro kategorizaci chráněných území na základě managementu. Interpretace a aplikace managementových kategorií pro chráněná území v Evropě. Planeta 9 (5): 1-20. – PLESNÍK J. (2012): Chráněná území ve světě. In MACHAR I., DROBILOVÁ L. et al.: Ochrana přírody a krajiny v České republice. Vybrané aktuální problémy a možnosti jejich řešení. Univ. Palackého Olomouc: 29-42. – STERLING E. J. (2002): Conservation: Definition and history. In ELDRIDGE N. (ed.): Life on Earth: An encyclopaedia of biodiversity, ecology, and evolution. ABC-CLIO Santa Barbara, Calif.: 246-249. – UNEP (2008): Decisions adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its ninth meeting. IX/18 Protected areas. UNEP/CBD/COP/DEC/IX/18. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, 10 pp.

SUMMARY

Pelc F. & Plesník J.: National Parks all over the World: Various Appearances, but the Same Goals and Targets

In 1872, the Yellowstone National Park was established as the world's first truly national park. In North America and often also in Africa, Latin America and Australia, national parks usually are large areas with exceptionally landscape scenery/character, less populated by humans: they combine ecosystem protection with recreation. On the other hand, in Europe, when declaring national parks, more attention is paid to fauna and flora. National parks are often not so extensive and in some cases, they are more strictly protected there, having the more strict tourism regulation than e.g. in the United States. Thus, individual nations designate their own national parks differently. Under the International Union for Conservation

of Nature (IUCN) categories, a national park (category II) is a large natural or near natural area set aside to protect large-scale ecological processes, along with the complement of species and ecosystem characteristic of the area, which also provide a foundation for environmentally and culturally compatible spiritual, scientific, educational, recreational, and visitor opportunities. Nevertheless, many existing parks all over the world have very different aims from those defined by the IUCN under category II. Thus, national parks are listed in each IUCN category: the fact that an area is called a national park is independent of its management approach. At present, there are 4,807 national parks all over the world, classified as category II (4.2% of all protected areas included into the World Database on Protected Areas). Despite their classification, according to the IUCN management categories framework (2008), national parks follow a common idea: the conservation of nature affected by humans as little as possible for posterity and a symbol of national pride.